

Перспективи дослідження. Подальші дослідження проблеми безпеки автомобільних перевезень у політологічному контексті можуть бути спрямовані на вивчення політичних механізмів формування автотранспортної політики ЄС, аналіз функціонування інституцій в зарубіжних країнах та Україні, розробку пропозицій та рекомендацій щодо підвищення рівня безпеки дорожнього руху.

Джерела та література:

1. Блудова Т. В. Транспортна політика Європейського Союзу та перспективи розвитку його транспортної мережі / Т. В. Блудова // Стратегічна панорама. – 2006. - № 3. - С. 143 – 152; 2. Державна Концепція безпеки дорожнього руху в Україні (проект) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://who-is-who.com.ua/bookmaket/bezpruhu2006/1/1.html>; 3. Новікова А. Європейська транспортна політика до 2010 року / А.Новікова, В.Мироненко // Автошляховик України. - 2005. - № 4. - С. 5 – 9; 4. Ткаченко А. Загальні аспекти зміни транспортної політики в країнах Європи / А. Ткаченко // Вісник НАДУ. - 2003. - № 4. - С. 131 – 138; 5. А дорога серою лентою вьється...// Європа. Спецвыпуск „Транспорт”. - 2005. - № 48. - С. 10 – 11; 6. Международные политические инициативы и проекты в области обеспечения безопасности дорожного движения [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.fcp.pbdd.ru/int_exp/detail.php?BLOCK=81&LD=5545; 7. Шалденкова Т. Ю. Транспортная система ЕС: современные тенденции развития / Т. Ю. Шалденкова // Весник СПбГУ. – 2003. – Вып. 3 (№21). - С. 131 – 135; 8. Якунин В. И.

УДК: 321.7

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ

Сучасне методологічне оновлення концепції громадянського суспільства ґрунтується на синтезі індивідуально-особистісного та корпоративно-групового підходів і може бути охарактеризоване як індивідуально-груповий напрям, основою якого є поєднання приватних, групових та суспільних інтересів, які взаємодоповнюють та врівноважують один одного. На оновлення змісту поняття громадянського суспільства суттєво вплинули інтенсивний розвиток сектора некомерційних організацій, або „третього сектора” та незворотні процеси транснаціоналізації інститутів громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, методологічне оновлення, розвиток концепції.

З утворенням нової української держави було проголошено шлях до розбудови демократичної, правової та соціальної держави, пріоритет дотримання прав і свобод людини та громадянина тощо. Водночас з процесом формування нових інститутів державної влади, відходом від панування однієї ідеології, розпочався новий етап формування громадянського суспільства – творення нормативно-правових умов

политология транспорта. Политическое измерение транспортного развития / В. И. Якунин. – М.: Экономика, 2006. – 432 с.; 9. European Conference of Ministers of Transport // URL. – Режим доступу: <http://www.internationaltransportforum.org/>; 10. European Traffic Safety Council (ETSC) // URL. – Режим доступу: <http://www.etsc.eu/home.php>; 11. Forum of European Road Safety Research Institutes // URL. – Режим доступу: <http://www.fersi.org/>; 12. International Road Transport Union // URL. – Режим доступу: <http://www.iru.org/>; 13. The Inland Transport Committee (ITC) and its Bureau // URL. – Режим доступу: <http://www.unece.org/trans/main/sc1/sc1.html>.

Valentyna Dubey

The Basic Aspects of the EU Transport Policy in Freight Traffic Safety

The article highlights main statements of the European transport policy as for the international road safety. Some of normative acts adopted by the European Conference of Ministers of Transport and International Road Transport Union transport policy were analyzed. The common transport policy of the European Union is currently presented in the document „European Transport Policy’2010: Time to Decide”. The action plan consisting of measures for the achievement of main political goals pays particular attention to the revitalization of the roads, that should be achieved by integrating motor transport into an internal market.

Key words: motor transport policy, international freight, traffic safety.

© Микола Іванюк
(м. Луцьк)

діяльності, його інституціоналізація та розширення сфер діяльності та впливу на реалізацію державної політики його інститутів.

Активна розбудова інститутів громадянського суспільства в Україні викликала необхідність політико-теоретичного обґрунтування їхньої діяльності, що включає проблеми становлення і подальшого розвитку; типології та функціональної спроможності соціальних інститутів, що артикують інтереси та потреби громади; співвідношення з інститутами політичного та економічного суспільства; сфери діяльності в процесі роздержавлення та створення ринкових умов; подальший вплив на демократизацію країни.

Незважаючи на підвищений інтерес до проблем громадянського суспільства та предметне дослідження різних аспектів його функціонування як в українській (В.Горбатенко, І. Кресіна, Ф. Рудич, Г. Щедрова, О. Скрипнюк, А. Коваленко, Є. Перегуда), так і зарубіжній політичній науці [20-30], на нашу думку окремої уваги потребує вивчення еволюції змісту громадянського суспільства під впливом оновлення якісних характеристик соціальних та політичних

процесів. Тому, метою даної статті є здійснення комплексного політологічного дослідження проблеми методологічного оновлення концепції громадянського суспільства на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства.

У першій половині ХХ ст., за визначенням дослідників, ідеї громадянського суспільства стають непопулярними, суспільство „дичавіє” (Дж. Кін), загострюються класові суперечності, а в багатьох країнах Європи встановлюються тоталітарні режими. Непопулярність поняття громадянського суспільства в першій половині ХХ ст. А. Карась частково пояснює його неприйняттям в соціології як наукової категорії, яка дедалі ширше витісняла традиційну проблематику соціальної філософії, переповненої „метафізичними” категоріями, часто марксистського спрямування [5, с. 360].

Одним з небагатьох дослідників, хто звернувся до концепції громадянського суспільства у довоєнний період був у А. Грамші, який у своїх „Тюремних зошитах”, аналізуючи прихід до влади фашистів, вказує що „громадянське суспільство перетворилося на дуже складну структуру, яка витримує катастрофічне „вторгнення” безпосереднього економічного елемента (криз, депресій і т.д.): надбудови громадянського суспільства в цьому випадку відіграють роль як би системи траншів у сучасній війні” [27, с. 58], тобто можуть і повинні залишитися формою організації життя, що не дозволяє, у випадку їх розвиненості, запанувати тоталітарному режиму. А.Грамші шукає оптимальні форми співвідношення держави й громадянського суспільства, вказуючи, що „державна = політичне співтовариство + громадянське суспільство”, вважаючи при цьому, що державі призначено вичерпати себе й розчинитися в упорядкованому суспільстві”, тобто „етичній державі або громадянському суспільстві” [22, с. 82]. Отже, А.Грамші був одним з небагатьох, хто використав концепцію громадянського суспільства при аналізі суспільних процесів у першій половині й у середині ХХ ст.

Перший повоєнний ренесансний інтерес до цієї проблеми був пов’язаний із науковими пошуками Франкфуртської школи. У 70-ті – 80-ті рр. ХХ ст. почалося його повторне відродження в американській й європейській політичній думці. Різноманітність інтересу до проблем громадянського суспільства зумовила появу численних методологічних підходів до аналізу цього явища. Одним з них є підхід, який розглядає громадянське суспільство як форму соціальної інтеграції людей, розділених приватними інтересами. Подібне розуміння сучасного громадянського суспільства ґрунтується на ідеях Е. Дюркгейма, який розглядав його через проблему солідарності. На думку соціолога, профспілкові, професійні об’єднання, церковні, регіональні центри здатні залучити своїх членів „до нового типу солідарності (або безумовностей), головною моральною цінністю якої є індивід” [цит. за: 14, с. 107].

Американський соціолог Дж. Александер визначає

громадянське суспільство як сферу універсалізації громадянської солідарності, як „місце”, де формуються відчуття взаємозалежності громадян та їх інтересів одне від одного [20, с. 2]. Громадянське суспільство як спільність людей, пов’язаних моральними цінностями й відносинами солідарності, розуміли й активісти антикомуністичної опозиції в країнах Східної Європи. Від класичних ліберальних трактувань дану концепцію відрізняло колективістське розуміння ідеї автономності особистості. Індивід трактувався як такий, що перебуває в опозиції до держави й системи в цілому, але тільки не як автономний від суспільства. Таке розуміння автономності особистості можна визначити як „колективістський індивідуалізм” [17, с. 17].

Подібний підхід може бути доповнений концепцією соціального капіталу Р. Патнема. Соціальний капітал (у трактуванні політолога, це довіра й солідарність) приводить до встановлення більш тісних зв’язків між громадянами, сприяє формуванню ними асоціацій й, в остаточному підсумку, приводить до активізації громадського життя, підвищує „особисту громадянську компетентність”. Тим самим соціальний капітал трансформується в те, що можна визначити як політичний капітал суспільства, необхідний для ефективної взаємодії з державою. Хоча концепція Р. Патнема в науковому середовищі оцінювалася неоднозначно, не можна не погодитися з тим, що довіра й солідарність виступають важливою умовою розвитку мережних відносин громадянського суспільства. Критика Р. Патнема полягала в тому, що дослідник елементи довіри вбачав в таких негромадянських відносинах, як патронаж, блат або бартер. Сам же Р. Патнем не поширював довіру на вертикальні відносини „клієнт”, тому що бачив у них прояв не взаємності, а залежності й нерівності [13, с. 217].

Близьку позицію займає польський соціолог П. Штомпка, для якого патерналізм є заміником довіри, покликаним дати людині відчуття впорядкованості й захищеності [29, с. 199]. Подібні відносини лежать в основі нецивільних солідарностей. На нашу думку, розуміння громадянського суспільства як самоорганізації соціуму на основі солідарності й загальних цінностей вимагає застережень. На практиці громадянське суспільство представлене різноманітними групами з конкуруючими інтересами, а часом і із власними версіями суспільного блага. Самообмеження в переслідуванні корпоративних інтересів, солідарність і здатність генерувати спільні інтереси проявляють себе як тенденція, що протистоїть конкуренції й суперництву групових інтересів. Здійснюючи аналіз концептуального забезпечення дослідження проблеми громадянського суспільства, слід вказати, що в сучасній політичній науці існує спектр позицій, який виходить за межі традиційного розуміння громадянського суспільства як явища, функціонально протилежного державі. Перша з них бере свій початок з ідеї М.Фуко про те, що „теоретичне протиставлення держави та громадянського

суспільства... недостатньо плідне” [16, с. 275]. Руйнуючи звичну бінарну опозицію, Фуко вказує на феномен, який їх об’єднує – владу, яка може мати вираз у політичних та неполітичних формах. Проте, дану позицію дослідника не слід вважати відмовою від розмежування природи та функцій держави і громадянського суспільства, оскільки за парю держави – громадянське суспільство Фуко бачить пару політичне – соціальне. Таким чином він вказує, що державу і громадянське суспільство об’єднує те, що вони представляють дві моделі відносин влади.

Ідеї Фуко знаходять своє продовження у поглядах Ш.Муффа, яка стверджує, що суспільство є „результатом політичного конструювання” [9, с. 152], а „соціальна об’єктивність утворюється завдяки діям влади. Це означає, що будь-яка соціальна об’єктивність зрештою є політичною” [8, с. 193]. У максимальному вигляді ідеї Фуко представлені поглядами Е. Лаклау, автора концепції „неможливості суспільства”. Дослідник зауважує, що оскільки „соціальне неможливе без певної фіксації значення, то ідеологічне повинно розглядатися як невід’ємна складова соціального”, тобто неможливість суспільства означає, неможливість його автономного існування у відриві від політики та ідеології [7, с. 57]. Тобто, між інститутами громадянського суспільства та державою неминуче формуються „зони перетину», наприклад у вигляді експертних майданчиків, що так чи інакше вбудовані в режим функціонування політичних суб’єктів, найчастіше як периферійні агенти. При цьому „держави нібито усувається від відповідальності за вирішення... проблем, і перекладає її, з одного боку, на інститути громадянського суспільства, а з іншого боку – на „нейтральну” інстанцію – експертів, що виступають від імені науки” [18, с.].

Слід зауважити, що таке генетичне (об’єктивістське) розуміння громадянського суспільства оформилося у межах індивідуально-особистісного підходу і означає певний стан суспільства, що склався в результаті промислових і політичних змін, тобто внаслідок буржуазних революцій в західних країнах. В рамках такого підходу громадянське суспільство розглядається як протистояння індивідуальних та приватних інтересів державному, в якому гарантується захищеність основних прав та свобод власника. При цьому громадянському суспільстві притаманні не лише соціально-економічна складова, а й політична сфера. Відповідно до цього підходу, інститутами громадянського суспільства вважається система незалежних або автономних від держави інститутів і відносин, заснованих на свободі особи, політичному плюралізмі та демократичній правосвідомості.

Водночас, до інституцій громадянського суспільства входять, окрім громадських організацій та соціальних рухів, і масові непарламентські, політичні партії, представники яких не входять до урядових структур. Тобто, наявність політичних партій – одна з ознак політичної складової такого розуміння громадянського

суспільства. Інший підхід до розуміння громадянського суспільства, який називають корпоративно-груповим (структурним), визначає певну сферу соціуму в якій реалізується повсякденні інтереси громадян та їх об’єднань, яка існує поряд з державою, але незалежно і окремо від неї. Згідно такого підходу, громадянське суспільство – це сфера реалізації економічних, соціальних, етнонаціональних, культурних, релігійних, екологічних та інших суспільних інтересів, що знаходяться поза безпосередньою діяльністю держави, і яке опосередковує її відносини з індивідами.

Ю.Габермас, який є одним з дослідників, що працює в межах даного підходу, вважає необхідним при дослідженні громадянського суспільства простежувати зміну статусу приватної сфери, які супроводжуються процесом політичної відкритості, якому „внутрішньо притаманний потенціал до суспільної самоорганізації” [1, с. 19]. У даному контексті аналізують громадянське суспільство Дж. Коен та Е. Арато, які розглядають його по-перше, як наявність громадянських ініціатив, інших соціальних рухів та активності, по-друге, така активність створює фундамент для реалізації моделі, в рамках якої „колективна ідентичність” буде поєднуватись з „плюралізмом особистих цінностей”, а політична та економічна підсистеми будуть контролюватись громадянським суспільством [6, с. 707].

На думку дослідників посередництво інститутів громадянського суспільства між громадянами й державою забезпечує не тільки трансляцію неформальних норм на рівень норм офіційного права, але і їхню універсалізацію, тобто прийняття їх у якості справедливих членами суспільства. Однією з останніх спроб оновлення та інтерпретації такого бачення суті громадянського суспільства є дослідження Д. Дж. Гріна [3]. Він вважає, що сьогодні варто говорити про три основних напрямки змін в громадянському суспільстві та його відносинах із державою: (1) реформа законодавства, покликана забезпечити неупередженість права за рахунок відділення законодавчого процесу від реалізації політичних програм; (2) оновлення моральної аргументації проти держави загального добробуту, більша частина функцій якої повинна бути повернута громадянському суспільству, особливо в сфері освіти й охорона здоров’я, що призведе до розширення сфери діяльності громадянського суспільства – сфери вільного вибору й самосвідомості, а не вказівок держави; (3) поживлення дискусії щодо морального клімату, який забезпечує свободу – необхідна нова етика суспільної солідарності, заснована не на перерозподілі доходів, а на взаємоповазі й почутті особистої відповідальності [3, с. 208–209].

На наш погляд, однією з основних відмінностей у цих підходах є ставлення до політичної сфери. За умови індивідуально-об’єктивістського підходу громадянське суспільство та його інституції виражають певні політичні інтереси та потреби громадян. Більше того, політичні партії виступають спільним інститутом політичної та громадської сфер, в той же час

індивідуальний та приватний інтерес є переважаючим перед державним. Тому, недостатнім є врахування групових інтересів у формуванні громадянського суспільства та обмежена роль держави в цьому процесі.

Аналіз іншого підходу до визначення громадянського суспільства передбачає певне відокремлення громадянського суспільства від політичної сфери, де громадянин реалізує, насамперед неполітичні права. Місце та роль громадянського суспільства чітко відокремлені від держави, що сприяє структуруванню суспільства та створенню дієвих механізмів реалізації державної політики. Держава, в свою чергу, забезпечує суспільний консенсус між приватними та груповими інтересами, сприяє становленню та демократизації громадянського суспільства. Тому, для визначення громадянського суспільства та його елементів, необхідно використовувати як індивідуально-особистісний так, і корпоративно-груповий підхід. Оскільки, дані підходи відображають лише певні історичні етапи, то не виключають один одного.

Отже, концептуальний підхід до аналізу громадянського суспільства ґрунтується на синтезі індивідуально-особистісного та корпоративно-групового підходів і може бути охарактеризований як індивідуально-груповий, в основі якого покладено поєднання приватних, групових та суспільних інтересів, які взаємодоповнюють та врівноважують один одного. На оновлення змісту поняття громадянського суспільства суттєво вплинув інтенсивний розвиток сектора некомерційних організацій, або „третього сектора”. Під неприбутковим (третім) сектором розуміється сукупність (система) груп населення й організацій, що не ставлять перед собою цілей збільшення особистого доходу безпосередньо через участь у роботі таких груп й організацій або через володіння ними. Термін „неприбуткові” означає, що прибуток, який є результатом діяльності таких груп й організацій не розподіляється між їх учасниками, а використовується для реалізації цілей групи або організації. Традиційно третій сектор розглядають як сферу активності, що розвивається між родиною й більш широкими бюрократичними секторами прибуткового бізнесу й уряду. У рамках цієї концепції основними категоріями аналізу громадянського суспільства є неприбутковий сектор, сектор добровільної активності, третьому секторі, неурядовому секторі. Вважається, що для всіх подібних організацій характерна діяльність заради суспільного блага, а головною функцією таких організацій є, розширення меж свободи й наділення населення владою, залучення населення до процесів соціальних змін.

Інтеграція до концепції громадянського суспільства категорії „третього сектора” призвело до того, що деякі дослідники почали розуміти громадянське суспільство виключно як „співтовариство НДО”, сукупність суспільних неполітичних організацій, таких, як благодійні, етнічні, екологічні, культурні й тому подібних вільних асоціацій, відокремлюючи їх від

політичного й економічного суспільств [23, с. 38].

К.Нелсен, ще більше звужує це поняття, виводячи за його межі частину організацій третього сектора: „... усередині кожної з держав іде утворення таких суспільних сил, які вважають правовий порядок об’єктом загальногромадянської політичної відповідальності. Сьогодні подібні суспільні структури реально кристалізуються у формах суспільних і правозахисних організацій, юридичних асоціацій, що орієнтуються на правалюдини. Цю тезу варто повернути й в інший бік – суспільні підрозділи, не працюючі на те, щоб їх специфічні проблеми (екологічні, правові, жіночі) ставали проблемами до яких проявляється ширша загальногромадянська участь, згортаються й випадають з життя громадянського суспільства. Із соціологічної точки зору, вони, зрозуміло, будуть зараховуватися до суспільства, але при цьому не будуть належати до громадянського суспільства в наведеному мною сенсі” [27, р. 54–53].

Згідно з іншою новітньою позицією в частині концептуалізації громадянського суспільства, представлені поглядами школи транснаціоналізму (Дж. Най-мл., Р. Кохен), в сучасному світі відбуваються незворотні процеси транснаціоналізації і такого спектру відносин, які традиційно відносять до внутрішніх. Представники даного підходу ключовими елементами транснаціоналізації інститутів громадянського суспільства вважають: (1) створення майданчиків для комунікації із ключовими політичними гравцями, що відповідає прагненню наукових співтовариств набути якостей, необхідних для суспільної експертизи актуальних проблем; (2) розробка інструментарію й методології для вирішення практичних проблем; (3) генерування й поширення ідей, їх захист під час публічного обговорення; (4) сервісні (контрактні) послуги на замовлення влади або бізнесу; (5) збільшення ролі неурядового сектора в суспільних дебатах; (6) вироблення рекомендацій, що полегшують стабільний і стійкий розвиток суспільства [10, с. 238].

Зважаючи на те, що в сучасному світі сформувалася значна кількість інститутів, які функціонально націлені на забезпечення тісної взаємодії між елементами громадянського суспільства й транснаціональним середовищем, насамперед, щоб за допомогою некомерційного сектора вплинути на взаємини між державою й бізнесом, зробити їх більш прозорими й передбачуваними, науковцями визначено низку обставин, які сприяють розумінню дій транснаціональних структур. По-перше, у випадках, коли держави не можуть самотужки домогтися від компаній необхідного рівня інформаційної відкритості, вони беруть в союзники НДО, схильні діяти за принципом „мережних коаліцій”. Найбільш ефективною є технологія створення „паралельного простору”, коли поряд з реальним сектором в економіці існує його „двійник” у сфері публічної політики, який втягує у свою орбіту тих, хто в тій чи іншій ступінь готовий брати участь у контролі над економічним

ресурсами – чи-то за допомогою аналізу, моніторингу або політичної активності. По-друге, міжнародні інститути неминує стимулюють створення власних „філіальних структур” на місцях [24, р. 408–409].

Однією з дискусійних проблем, яка піднімається в процесі концептуалізації проблеми транснаціоналізації інститутів громадянського суспільства є міфологізація твердження про те, що начебто „громадськість, яка має глобалістські орієнтації фактично залишила без уваги необхідність зміни існуючих повсякденних технологій державного управління” [15]. Саме через цей міф процес інтернаціоналізації інститутів громадянського суспільства викликає відповідну реакцію з боку своїх опонентів: „Всі великі гранти перехоплені панамі, які вміють грамотно писати фінансові звіти для західних грантодавачів. У них для цього сидять найняті за чималі гроші люди й укладають за західними стандартами звіти й нові заявки, – це вже професія. Вони легко присмоктуються до великих корпоративних, партійних або міжнародних грантів – чи американського уряду, ООН або ЮНЕСКО, і утворюють такий собі гуманітарний олігархат. Застрагають сальними пробками в порах свого суспільства й перехоплюють ресурси” [12].

Згодом Г.Павловський уточнив свою позицію, зауважуючи, що „громадянське суспільство – це пароль, за яким окремі невеликі групи громадян отримують право на явочне вторгнення в сформований політичний баланс та нав’язують себе як додатковий носій суверенітету, його „апгрейда”. Громадянське суспільство – пароль розширення концепції суверенітету на нові області, що заперечують у мейнстрімі” [11]. На нашу думку, поширення подібних помилкових стереотипів та спроби їх інтеграції в методологію дослідження громадянського суспільства пояснюється тим, що країни, які не мають подібних неурядових структур почувають себе не стільки суб’єктами співробітництва, скільки об’єктами діяльності в процесі транснаціоналізації інститутів громадянського суспільства.

Здійснений аналіз основних підходів та концепцій до аналізу громадянського суспільства дозволяє визначити його базові риси, зокрема створення суспільних об’єднань на основі добровільної (без зовнішнього примуса) участі індивідів і соціальних груп; переважання договірних горизонтальних зв’язків усередині об’єднань; інтеграція даних об’єднань в автономну систему на основі загальної системи цінностей, що створює єдине бачення соціального світу. Що стосується самої шкали цінностей, то вона може варіюватися – в одних соціальних системах панують індивідуальні начала, а відносини особистості, колективу й суспільства будуються на основі зв’язків кооперації; в інших – колективні, де взаємодія особистості з колективом будується на основі підпорядкування спільним інтересам, які не слід плутати з інтересами керівництва.

Особливого значення потребує теоретичне

осмислення поняття громадянського суспільства в процесі пояснення політичних трансформаційних процесів кінця ХХ ст. Зокрема, польський політолог Г. Екієрт на початку 1990-х рр. підкреслював, що „перехід до демократії найбільш імовірний у ситуаціях, коли сила держави й громадянського суспільства збільшуються одночасно” [25, р. 311]. Водночас, ряд західних дослідників вважає, що застосування самого поняття „громадянське суспільство” до реалій посткомуністичної Східної Європи й пострадянських держав кінця ХХ ст. взагалі досить сумнівно, оскільки його існування припускає наявність особливого роду відносин між державою й суспільством: „державою обрамляється суспільство, але вона принципово відокремлена від нього. Сфера суспільного обмежує сферу поширення держави, і при цьому є достатньо поля, де домінує приватне життя, легітимна за своїм власним правом й захищена від необґрунтованого втручання держави. Наслідком вищевказаного є обмежена держава... Держава розглядається як найбільш всеохоплююча асоціація, але не більше того” [19, с. 110].

Евристичний характер вивчення трансформації соціуму, використовуючи концепцію громадянського суспільства, пов’язана з тим, що тут неминує фіксується процес виділення суспільства з-під влади політичних структур. Перехід від тоталітарного стану соціалістичного суспільства в деяких аспектах подібний на перехід від традиційного суспільства до індустріального, адже міцний зв’язок соціально-економічної сфери з політичною характерний як для станового суспільства, так і для тоталітарного, яке можна розуміти як одним з видів корпоративно-станового суспільства.

Зміна взаємини держави й громадянського суспільства можлива або при послабленні державного тиску на громадянське суспільство, або при розвитку самого громадянського суспільства, що перестав миритися з існуючим станом речей. В окремих випадках, зокрема й в Україні, діяли обидва фактори. Американські дослідники М. Вейгл і Дж. Баттерфілд на початковому етапі посткомуністичних трансформацій запропонували модель розвитку громадянського суспільства в умовах демократичного транзиту, виділивши чотири основних етапи його трансформації: 1) оборона; 2) становлення; 3) мобілізація; 4) інституціоналізація [30, р. 12].

Перевагами цієї теоретичної моделі, є те, що вона дозволяє поряд із загальними рисами громадянського суспільства виділити суттєві відмінності на рівні окремих регіонів та країн посткомуністичного простору. Проблема вивільнення громадянського суспільства досить добре описана і методологічно розвинена, проте вважаємо за доцільне підкреслити, що його не слід зводити до чинників спонтанності, суспільно-політичної активності громадян та змін у політичній сфері. Дуже важливою є економічна складова громадянського суспільства, самоорганізація

й діяльність на основі економічних інтересів. Суттєвими є й виникаючі відносини між громадянським суспільством і державою, оформлені у вигляді взаємного контролю і взаємної відповідальності, до яких поступово включаються індивіди й різний рід асоціації. У такий спосіб створюється плюралістичне суспільство.

Багато дослідників пов'язують становлення громадянського суспільства й плюралізму на пострадянському просторі з розвитком політичних партій і суспільних рухів. Однак необхідно враховувати, що існують природні бар'єри, які обмежують становлення ефективної плюралістичної системи [21]. Важливим фактором є активність еліт, які використовують партії, громадські організації в політичній боротьбі зі своїми опонентами, тим самим зводячи цей важливий елемент громадянського суспільства до засобу внутрішніх протистоянь [28, р. 346].

С.А.Грін підкреслює, що „...саме еліти багато в чому визначають вимоги до суспільства, вони вирішують, чи потрібно їм спиратися на масову підтримку і як саме її створювати. Громадянське суспільство, в свою чергу, формує відповіді на ці конкретні рішення, а не за якимось певним зразком чи у гонитві за універсальними цінностями. Логічно вважати, що громадянське суспільство захищатиме права людини там і тоді, де і коли воно бачитиме реальну загрозу цим правам. Очікувати на іншу модель поведінки та докоряти громадянському суспільству тим, що воно не відповідає нормативним очікуванням, контрпродуктивно” [2, с. 37–38].

На нашу думку, в процесі дослідження інституціоналізації та функціонування громадянського суспільства особливо важливим є звернення до методологічних позицій українських науковців (І. Кресіна, О. Скрипник, А.Коваленко, Є. Перегуда), сформульованих стосовно аналізу громадянського суспільства в умовах політичної модернізації: (1) громадянське суспільство не є інституційним феноменом поряд з такими однопорядковими суспільними інститутами, як держава, партія, громадська організація; (2) громадянське суспільство створює державу, а не навпаки; (3) ступінь розвиненості громадянського суспільства є характеристикою рівня демократизму і політико-правової культури соціуму; (4) громадянське суспільство є політичним, оскільки таким є сам громадянин як свідомий суб'єкт політичних відносин і політичний актор; (5) громадянське суспільство не може бути структуроване за аналогією з політичною чи правовою системою [4, с. 124–128].

Оцінюючи успіхи демократичної консолідації в тій або іншій країні, було б невірно зосереджувати увагу винятково на діяльності еліт та на формуванні інститутів і так званих інституціональних ефектах, а саме такі підходи домінують у транзитології. Не випадково, М. Ховард зауважує, що слабке

громадянське суспільство не обов'язково корелює зі слабкою, нестабільною демократією, водночас, хоча нормальне функціонування демократії можливо й при низькому рівні залучення громадян, якісне зростання цього показника створює серйозний запас міцності для нових демократій [26, с. 95]. Не можна ідеалізувати громадянське суспільство, ототожнювати його з гарним суспільством, оскільки громадянське суспільство є таким, яким є його громадяни.

Джерела та література:

1. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. – Львів: Літопис, 2000. – С. 19. – 318 с.;
2. Грін С.А. Государство и общественный суверенитет // Pro et Contra. – 2006. – Т. 10. – № 1. – С. 25–39;
3. Грін Д.Дж. Возвращение в гражданское общество: Социальное обеспечение без участия государства / Пер. с англ. – М.: Новое издательство, 2009. – 220 с.;
4. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: Монографія / Кресіна І.О., Скрипнюк О.В., Коваленко А.А., Перегуда Є.В., Стойко О.М., Балан С.В., Полішкаророва О.О., Явір В.А.; За редакцією І.О.Кресіної. – К.: Логос. – 316 с.;
5. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: Монографія. – Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 520 с.;
6. Коэн Дж., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. – М.: Весь мир, 2003. – 784 с.;
7. Лаклау Э. Невозможность общества // Логос. – 2003. – № 4–5. – С. 54–57;
8. Муфф Ш. К агонистической модели демократии // Логос. – 2004. – № 2. – С. 180–197;
9. Муфф Ш. Карл Шмит и парадокс либеральной демократии // Логос. – 2004. – № 6. – С. 140–153;
10. Най-мл. Док., Кохэн Р. Транснациональные отношения и мировая политика // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 5. – С. 228–247;
11. Павловский Г. В явочном порядке. Беседа о метаморфозах гражданского общества // Русский журнал. 9 августа 2001 г. – Режим доступа: <http://old.russ.ru/politics/20010809-pav.html>;
12. Павловский Г. Гражданское общество - это не группа диссидентов. 23 июля 2004 г. – Режим доступа: <http://www.kreml.org/media/61080180>;
13. Патнэм Р. Чтобы демократия сработала. Гражданские традиции в современной Италии / Пер. с англ. – М.: Ad Marginem, 1996. – 288 с.;
14. Селигмен А. Проблема доверия. – М.: Идея-Пресс. – 2002. – 256 с.;
15. Флямер М.Г., Максудов Р.Р. Общественная инициатива: от дружеского круга к институциональному проекту. – Режим доступа: <http://intellec-tuals.ru/cgi-bin/proekt/index.cgi?action=articul&statya=viewstat&id=224578&versia=l>;
16. Фуко М. Интеллектуалы и власть. Т. 2. – М.: Практика, 2005. – 320 с.;
17. Шацкий Е. Постлиберализм: Автономия личности и гражданское общество // Полис. – 1997. – № 6. – С. 17–33;
18. Шматко Н. А. Феномен публичной политики // Социс. – 2001. – № 7. – С. 106–112;
19. Элейзер Д. Сравнительный федерализм // Полис. – 1995. – № 5. – С. 105–115;
20. Alexander J.C. Democracy

and Civil Society. – Mimeo, Los Angeles: UCLA, 1992; 21. Bendix R. State, Legitimation and „Civil Society” // Telos. – 1990-1991. – Winter. – № 86. – P. 143–152; 22. Bobbio N. Gramsci and the concept of civil society // Civil Society and the State: New European Perspectives / Ed. by John Keane. – London, New York: Verso, 1988. – P. 73–99; 23. Cohen J. Interpreting the Notion of Civil Society // Toward a Global Civil Society / Michael Walzer, Ed. – Providence, Oxford: Berghahn Books, 1995. – P.35–40; 24. Dawisha K., Turner M. The Interaction Between Internal and External Agency in Post-Communist Transition // The International Dimension of Post-Communist Transitions in Russia and the New States of Eurasia / Ed. by K. Dawisha. – Armonk, N.Y., L.: M. E. Sharpe, 1997. – P. 403–411; 25. Ekiert G. Democratization Processes in East Central Europe: A Theoretical Reconsideration // British J. of Political Science. – 1991. – Vol. 21. – P. 285–313; 26. Howard M.M. The weakness of civil society in Post-communist Europe. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 206 p.; 27. Nielsen Kai. Reconceptualizing Civil Society for Now: Some Somewhat Gramscian Turnings // Toward a Global Civil Society / Michael Walzer, Ed. – Providence, Oxford: Berghahn Books, 1995. – P. 41–67; 28. Smolar A. Civil Society After Communism.

УДК: 323.39 (477)

МАРГІНАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В статті розглядаються теоретико-методологічні аспекти маргінальності української політичної еліти. Основний акцент зосереджується на проблемах формування політичної еліти, взаємозв'язку економічних і політичних аспектів в процесі становлення сучасної еліти. Однією з причин прояву маргінальності сучасної української політичної еліти є той факт, що в якості політичної еліти дісталася колишня комуністично-тоталітарна номенклатура, яка завдяки зміні ідеологічних орієнтирів зуміла зберегти свою владу і власність. Відповідно ця еліта по сьогоднішній день не може сформулювати основні засади української національної ідеї, а також перспективи економічного і політичного розвитку українського суспільства на довготривалий термін.

Ключові слова: політична еліта, влада, трансформація, маргінальність, суспільство, номенклатура, мораль, бюрократія.

Учені виділяють такі причини, що сприяють росту маргінальності у соціокультурному просторі – економічні: екстенсивний розвиток економіки, засилля застарілих технологій і форм праці, невідповідність системи освіти реальним потребам населення; соціокультурні: низький рівень життя, урбанізація, руйнування соціальних зв'язків, трансформація суспільства, коли неминує відбувається руйнування традиційних соціальних інститутів, підриваються умови існування цілих груп і класів; етнічні: міграції, змушені чи добровільні переселення; політичні: війни,

From Opposition to Atomization. //J. of Democracy. – 1996. – Vol.7. – № 1. – P. 344–383; 29. Sztompka P. Mistrusting Civility: Predicament of a Post Communist Society // Real Civil Society. Dilemmas of Institutionalization / Ed. by J. C Alexander. – Guildford, Surrey: Biddies Ltd., 1998. – P. 191–210; 30. Weigle V.F., Butterfield J. Civil Society in Reforming Communist Regimes: The Logic of Emergence // Comparative Politics. – 1992. – Vol. – 25. – № 1. – P. 1–23.

Mykola Ivanyuk

Development of the Concept of Civil Society:

Issues of Methodological Renovation

Contemporary methodological update the concept of civil society is based on syntheses individually and corporate approach and can be characterized as individually-group direction, which is based on a unity of private, group and public interest, which complement and balance each other. To update the content of the civil society concept is significantly influenced by the intensive development of the sector of nonprofit organizations and inconvertible processes of transnationalization institutions of the civil society.

Key words: civil society, methodological renovation, development of the concept.

© Василь Карпо
(м. Чернівці)

революції, політична опозиція, зміна політичних систем.

Проблема маргінальності в Україні стала актуальною на межі 90-х років ХХ ст. Це пов'язано з тим, що становлення та розвиток української держави супроводжувалися з руйнацією традиційного способу життя, усталених соціальних практик, моральних норм і цінностей. Водночас цей процес відбувався в контексті глобальних суспільних перетворень, зумовлених трансформацією розвинутих Західних країн у постмодерні суспільні утворення, що значно ускладнило проблему легітимізації правових норм та політичних рішень. В українському суспільстві це виявилось у суперечливих формах його модернізації. Виникла дуже неоднозначна і не прогнозована ситуація, коли подальший розвиток нашого суспільства як „нації, що запізнилась”, чи як нації, яка „наздоганяє модернізацію”, неминує відтворюватиме як традиційні для модерного суспільства конфлікти, так і ті, що належать до постмодерного суспільного стану, а це загрожуватиме соціальній стабільності [5, с 77].

Мета статті полягає в тому, щоб на основі новітніх здобутків політичної науки дослідити теоретико-методологічні аспекти маргінальності сучасної української політичної еліти, з'ясувати причини і наслідки прояву маргінальних ідей в середовищі політичної еліти, окреслити основні спектри досліджень в цьому напрямку.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. відбулася різка